

W.P.P.M. TEEUWEN

**DE SIERAARDEWERKPRODUCTIE IN NOORD-LIMBURG
1936-1960. EEN HERLEVING VAN HET
TEGELS VOLKSAARDEWERK¹**

Inleiding

Tussen 1936 en 1960 hebben enkele producenten van dakpannen, stenen, greswaren en tegels te Tegelen zich tevens toegelegd op de productie van sieraardewerk, zoals wandborden, siertegels en beelden, vaak met religieuze voorstellingen. P.J.M. Teeuwen wijdt aan dit nevenproduct van de Tegelse grofkeramische industrie slechts een korte passage.² Noch de bedrijfseconomische aspecten, noch het kunsthistorisch belang van deze bedrijvigheid worden aan de orde gesteld. In het onderstaande zal nader worden ingegaan op de sieraardewerkproductie in Noord-Limburg van 1936 tot 1960. Aangezien de N.V. Russel-Tiglia de toonaangevende producent van sieraardewerk is geweest, wordt aan dit bedrijf de meeste aandacht geschonken. Binnen het door Russel-Tiglia gevoerde assortiment is uit een oogpunt van materiële cultuur het religieus sieraardewerk het meest interessant. Enerzijds omdat het ten dele aansluit bij de Tegelse traditie van het volksaardewerk en de boetseerkunst, anderzijds omdat door de beïnvloeding van extern aangetrokken kunstenaars deze productie een geheel eigen stijl is gaan vertonen. Bedrijfseconomisch is de sieraardewerkproductie met name in de jaren veertig binnen Russel-Tiglia van belang geweest.

¹ Dit artikel kon slechts tot stand komen mede dankzij informatie verstrekt door J. Bongaerts, de familie Oehlen, L. Orval, P. Pouls, H. Trienes en een verzamelaar in Noord-Limburg en waardevolle adviezen van Dr. G.P. van de Ven en mevrouw Drs. M.J.J.M. Vroom. Hen allen zeg ik hartelijk dank.

² Dr. P.J.M. Teeuwen, *Uit aarde geschapen : aspecten van bedrijfsbeleid in de keramische nijverheid binnen het oude industriegebied van Noord-Limburg 1915-1965* (Maaslandse Monografieën; 51), Leeuwarden/Mechelen 1991, p. 270.

De herleving van het Tegels volksaardewerk

De hernieuwde belangstelling voor het achttiende- en negentiende-eeuwse volksaardewerk uit Tegelen kwam tot uiting in de oprichting van de Tegelse Oudheidkamer in 1935, waar een groot aantal voorwerpen uit deze periode werd samengebracht.

Het Tegelse volksaardewerk kenmerkt zich door het toepassen van de boetseerkunst, veelal in combinatie met de zogenoemde drie- of vierkleurenteknik, namelijk roodbakkende klei als fond met daarop aangebracht slibversieringen in zwart-, geel- en/of witbakkende klei. Dit werd vervolgens met een transparante loodglazuur afgedekt. De lijn vertoont verwantschap met het Nederrijnse aardewerk.³ Daarnaast zijn rooms-katholieke, religieuze invloeden onmiskenbaar.

De initiatiefnemers tot oprichting van deze oudheidkamer waren de industriëlen A.V.H.G. (George) Goossens en A. Russel, het schoolhoofd J. Storms en de hoofdredacteur van de Nieuwe Venloosche Courant J. Bechtold. Voor het bevorderen van de belangstelling voor het sieraardewerk werd in 1936 de stichting Tegelsche Keramiek en Volkskunst (Tekavok) opgericht. In 1937 kwam de N.V. Triangel⁴ tot stand voor het zakelijk deel van de productie van Tekavok. Daarnaast werd van kerkelijke zijde door kapelaan J. Boost in 1935 een boetseerclub opgericht om de traditie weer op te frissen. De heer G. Goossens van de N.V. Russel-Tiglia leverde de klei en stelde ovens in zijn bedrijf beschikbaar voor deze boetseerclub. De boetseerclub had twee uitmuntende leermeesters: de pottenbakker-keramist Joep Felder en de kunstschilder Jean Flos. Beiden zijn van eminente betekenis geweest voor de herleving van de sieraardewerkproductie in Tegelen. Joep Felder had een keramisch atelier in Tegelen. Aan het begin van de jaren veertig gaf hij keramisch onderricht aan de avondnijverheidsschool te Tegelen. Tot de boetseerclub behoorden onder anderen J. Bongaerts, H. Trienes, P. Killaars, M. (Marinus) Janssen en L. Orval.⁵ Zij hebben de kwaliteit van de producten mede bepaald.

³ J. de Kleijn, *Het Limburgs aardewerk en zijn verwantschap met het Nederrijnse*, in: *Niederrheinisches Jahrbuch* (Band VIII), Krefeld 1968.

⁴ Sociaal Historisch Centrum voor Limburg (S.H.C.) te Maastricht, archief Russel-Tiglia, notulen van de algemene vergaderingen.

⁵ Mededelingen J. Bongaerts en L. Orval, Tegelen.

Binnen de boetseerclub werd de nadruk gelegd op de drie- en vierkleurenteknik. Aldus was men in staat het volksaardewerk uit vroegere tijden weer tot leven te roepen en geleidelijk nieuwe vormen te ontwikkelen.

Relaties met en artistieke beïnvloeding door de sieraardewerk- en serviesgoedproductie in West-Nederland, Gouda en omgeving, ontbreken nagenoeg volledig. Tegelen en omgeving zijn hun eigen weg gegaan.

I. Bedrijfseconomische aspecten

Initiatief Russel-Tiglia

Het initiatief van één van de directeurs van de Tegelse stenen- en dakpannenproducent Russel-Tiglia, G. Goossens (1899-1977), heeft vanaf 1936 geleid tot een eerste "industriële" productie van sieraardewerk naar traditioneel patroon in Tegelen. De N.V. Russel-Tiglia was datzelfde jaar pas ontstaan⁶ uit een fusie tussen N.V. Kleiwarenfabriek Alfred Russel en N.V. Tiglia Kleiwarenfabriek, beide te Tegelen. Persoonlijke banden lagen aan deze fusie ten grondslag. Goossens was gehuwd met een dochter van Alfred M. Russel, firmant van de genoemde kleiwarenfabriek.

Waarom nam G. Goossens dit initiatief? Het kwam voort uit zijn kunstzinnig gevoel en zijn belangstelling voor het oude Tegelse sieraardewerk en niet uit commerciële overwegingen. Aangezien Russel-Tiglia een typisch grofkeramisch bedrijf was, bezat deze onderneming in de beginperiode niet de kennis op het vlak van de fijnkeramiek die nodig was. G. Goossens en zijn medewerkers hebben de nodige problemen moeten overwinnen. G. Goossens is daarbij de grote stimulator geweest. Waarschijnlijk heeft hij zichzelf verbaasd over de vlucht die de productie nam.

⁶ Teeuwen, *Uit aarde geschapen*, p. 273.

De ontwikkeling van de sieraardewerkproductie bij Russel-Tiglia in de periode 1936-1945

De productie kon een aanvang nemen omdat G. Goossens geleidelijk nagenoeg de volledige boetseerclub bij Russel-Tiglia in dienst nam. Begonnen op 14 april 1936 met J. Bongaerts omvatte het aantal personeelsleden in de Sierkeramiek in december 1938 zes personen, waaronder J. Bongaerts als bedrijfsleider, A. Engelen, P. Killaars en H. Trienes als boetseerders en L. Orval als gipsmodelmaker.⁷ Het is opmerkelijk dat bij de werving en begeleiding van personeel gebruik werd gemaakt van een psychologische test; het advies werd uitgebracht door de te Belfeld woonachtige psycholoog dr. F. Verkooijen.⁸ In het begin van 1941 bedroeg het aantal in de Sieraardewerkafdeling werkzame personen 11, in oktober 1941 31 en per 1 juli 1942 circa 120.⁹

Het totale personeelsbestand bij Russel-Tiglia bedroeg in 1940 gemiddeld 133, in 1941 waren het 223, in 1942 196, in 1943 162 en per 1 juli 1944 144 personen.¹⁰ Uitgaande van de 196 personen in dienst van deze N.V. in 1942 blijkt circa twee derde bij het sieraardewerk betrokken. Een jaar daarvoor was het nog slechts 15%. Een wel zeer drastische reorganisatie midden onder de oorlog, die ook in de investeringen is terug te vinden.

In juli 1942 werd een nieuw en groot atelier voor de sieraardewerkproductie in gebruik genomen. Vanaf dat moment was sprake van industriële productie. Deze ontwikkeling¹¹ is goed te volgen aan de hand van de verslagen van de vergaderingen van de commissarissen. In het verslag van 23 april 1937 wordt voor het eerst gesproken over keramische volkskunst. In het verslag van 28 november 1941 wordt melding gemaakt van een sierkeramische afdeling. Op 27 oktober 1950 komt zij voor het laatst aan de orde. Aanvankelijk was de notulist zeer bondig. Zo schreef hij in het verslag van 23 april 1937: "Voorgesteld wordt de algemene vergadering van aandeelhouders voor te stellen met f 700,- deel te nemen in het maatschappelijk kapitaal van de op te richten N.V. Triangel, ten behoeve van de

⁷ S.H.C. Maastricht, archief Russel-Tiglia, stukken betreffende de afdeling sierkeramiek.

⁸ Idem.

⁹ Idem.

¹⁰ S.H.C. Maastricht, archief Russel-Tiglia, afleveringsstatistieken 1930-1957.

¹¹ S.H.C. Maastricht, archief Russel-Tiglia, notulen van de algemene vergaderingen.

handel in keramische volkskunstproducten. Door deelname wordt onze vennootschap automatisch leverancier van deze producten aan de Triangel". Eind 1941 werden nog nauwelijks meer mededelingen gedaan. In het verslag van 28 november 1941 lezen we: "De president-commissaris de heer Rutgers van der Loeff¹² deelt nog mee dat de sierkeramische afdeling zich aardig ontwikkelt. Er zijn momenteel zes kleine elektrische ovens in bedrijf en twee grote, terwijl er nog één in bestelling is voor levering tegen Kerstmis 1941 en met firma Smit te Nijmegen nog over een tweede nieuwe onderhandeld wordt. Tevens is wegens tekort aan noodzakelijke ruimte een nieuw atelier hiervoor in aanbouw".

Een klein jaar later, op 4 september 1942, werd het eindelijk nodig geacht uitgebreid in te gaan op de afdeling Sierkeramiek: "Belangrijker is echter (dan het meevallende verlies voor het totale bedrijf in het eerste half jaar 1942 en het weer volop draaien van de Ringoven I rooddakpannenfabriek ten gevolge van de hervatte kolenaanvoer) nog dat de afdeling Sierkeramiek thans op volle toeren is gekomen en nu afleveringen van circa f 20.000,-- per maand te zien geeft, terwijl deze afdeling zeer winstgevend is. Indien wij zo zouden kunnen blijven draaien, dus de tegenwoordige kolentoewijzing (ten behoeve van de dakpannenfabriek), geen arbeiders behoeven af te staan (aan Duitsland *W.T.*) en verder geen andere onvoorziene ingrijpende gebeurtenissen plaats hebben, zal het tweede halve jaar 1942 nog vrij gunstig kunnen verlopen, zodat over het gehele jaar nog wel een kleine winst gemaakt zal worden". Na een uitvoerige toelichting van de heer Goossens, die helaas niet is opgetekend, wordt vervolgens geconcludeerd: "De afdeling Sierkeramiek moet niet alleen gezien worden als een oorlogsplant, die nu wel aardige verdiensten geeft, maar na de oorlog zou moeten verdwijnen. Vooropgesteld dient wel, dat ons hoofdbedrijf is de pannen-plavuizen-verblend-verglaasd en ijzerklinker fabrieken, maar dat daarnaast de afdeling Sierkeramiek, welke toch ook al reeds enige jaren voor de oorlog aangepakt is, en waarvan de directie overtuigd is, dat zij ook na de oorlog een behoorlijk rendabele afdeling kan zijn en blijven, helemaal niet mag worden verwaarloosd. Na de oorlog zullen de

¹² De president-commissaris de heer A. Rutgers van der Loeff was een te Nijmegen woonachtige ondernemer.

opbrengsten wel dalen, de omzet misschien wel minder worden, de winst dus ook wel minder worden, althans op basis van het tegenwoordige, maar daarom moeten er juist nu reeds maatregelen getroffen worden, en moeten wij ons nu reeds gaan instellen op de tijd die na de oorlog zal komen. Als wij dit willen bereiken moeten wij er voor zorgen dat ons product is en wordt en blijft een product van voldoende kunstwaarde, met voldoende kunstkeramische eigenschappen, dat het na de oorlog ook nog gevraagd en gewild wordt, en er zodoende door zijn kwaliteit een markt in binnen- en buitenland voor aanwezig blijft. Commissarissen geven aan de directie opdracht in deze geest te handelen. Blijvende vaste kosten dienen echter zoveel mogelijk vermeden te worden".

Vervolgens kwam naar aanleiding van een vraag van de president-commissaris de kostprijsberekening aan de orde: "Die van de verschillende afdelingen van de fabriek zijn gereed. Thans worden nog berekend de verschillende producten der Sierkeramiek. De voorzitter wil deze t.z.t. eens gaarne inzien". Dit genoeg heeft hij echter niet mogen smaken. Een kostprijsberekening voor een zo gevarieerd productiepakket oversteeg de mogelijkheden van de bedrijfseconomische afdeling.

Omzet afdeling Sierkeramiek

De omzetcijfers van Russel-Tiglia vertoonden in de jaren 1941 tot 1943 een uiterst grillig beeld. De ene afdeling explodeerde, diverse anderen stortten totaal in. Indien het eerste kwartaal van 1941 op 100 wordt gesteld, dan wordt het hoogtepunt van de Sierkeramiek bereikt in het eerste kwartaal van 1943 met een indexcijfer¹³ van 3.017. Wordt tevens naar de omzet van de afdelingen dakpannen, ijzerklinker en verglaasde materialen gekeken, dan ziet het beeld er als volgt uit.

¹³ S.H.C. Maastricht, afleveringsstatistieken, 1930-1957.

Tabel 1. Indexcijfers omgezette bedragen

	1e kw. 1941	1e kw. 1942	4e kw. 1942	1e kw. 1943	4e kw. 1943
Sierkeramiek	100	776	2.382	3.017	874
Dakpannen	100	21	149	203	147
IJzerklinker	100	3	3	6	11
Verglaasd	100	42	26	10	3

De grote rol die het sieraardewerk binnen deze Naamloze Vennootschap in de oorlogsjaren heeft gespeeld, is duidelijk. Met uitzondering van de dakpannen moest de productie van ijzerklinker (onder andere raamdorpels en vensterbanktegels) en van verglaasd materiaal (onder andere stenen) danig inkrimpen als gevolg van de kolentoe-wijzing door de bezetter. Die schoot ernstig tekort: Goossens stapte over op de meest arbeidsintensieve en tevens meest winstgevende productie die hij in huis had. Het was geen pure filantropie, veeleer een techniek om het vertrek van goede vaklieden te voorkomen.

Relatief sterke toename van de vervaardiging van een product dat zopas op de markt werd gebracht en totale ineenstorting van oude vertrouwde artikelen kan gemakkelijk verkeerd worden begrepen. Kijken wij eens naar de ontwikkeling van de totale omzet in guldens. Over de periode 1936 tot 1941 zijn geen omzetgegevens bewaard gebleven. Over de oorlogsjaren zijn daarentegen maand- en kwartaalcijfers van de sieraardewerkproductie beschikbaar vanaf 1941, alsmede totaalcijfers van de omzet van het hele bedrijf.¹⁴ Van 1942 af was het sieraardewerk goed voor een zeer groot deel van de productie, al kon haar opgang de achteruitgang van het bedrijf bij lange na niet goed maken.

¹⁴ Idem.

Tabel 2. Omzet sieraardewerk en totale omzet 1941 t/m 1944

Omzet sieraardewerk		Totale omzet Russel-Tiglia	Totale omzet in %
1e kwartaal 1941	<i>f</i> 3.161,66		
2e kwartaal 1941	<i>f</i> 5.817,63		
3e kwartaal 1941	<i>f</i> 12.342,83		
4e kwartaal 1941	<i>f</i> 21.748,18		
Totaal 1941	<i>f</i> 43.070,30	<i>f</i> 734.960,79*	5,9
1e kwartaal 1942	<i>f</i> 24.522,69		
2e kwartaal 1942	<i>f</i> 50.576,18		
3e kwartaal 1942	<i>f</i> 54.333,89		
4e kwartaal 1942	<i>f</i> 75.323,46		
Totaal 1942	<i>f</i> 204.756,22	<i>f</i> 461.431,35	44,4
1e kwartaal 1943	<i>f</i> 95.372,27		
2e kwartaal 1943	<i>f</i> 53.732,83		
3e kwartaal 1943	<i>f</i> 25.772,23		
4e kwartaal 1943	<i>f</i> 27.634,70		
Totaal 1943	<i>f</i> 202.512,03	<i>f</i> 516.274,48	39,2
1e kwartaal 1944	<i>f</i> 41.563,17		
2e kwartaal 1944	<i>f</i> 42.022,89		
3e kwartaal 1944	<i>f</i> 35.468,31		
Totaal 1944	<i>f</i> 119.054,37	<i>f</i> 358.780,38	33,2

(* reconstructie)

Over 1944 zijn uitsluitend tot en met september cijfers beschikbaar. Na september 1944 is door de oorlogsomstandigheden een einde gekomen aan de productie. Ook voor de productiegroepen stenen, plavuizen, ijzerklinker en verglaasd materiaal worden geen cijfers meer vermeld, met uitzondering van een dakpannenomzet, die uiterst beperkt was. Pas in april 1945 zijn weer cijfers over de sieraardewerkproductie opgetekend.

Productiesamenstelling

De bewaard gebleven afleveringsstatistieken¹⁵ uit de periode 1941 tot en met september 1944 geven een goed inzicht in de samenstelling van de productie. Die bleek zeer sterk te fluctueren. Van jaar tot jaar moesten nieuwe artikelen op de markt worden gebracht.

De verkoopstatistieken van de afdeling Sierkeramiek zijn gesplitst naar productiegroepen. Uitgedrukt in een percentage is de omzet van 1941 tot en met 1943 en in 1945 als volgt te verdelen. Over 1944 zijn geen gegevens bekend.

Tabel 3. Productiesamenstelling in % van de omzet afdeling Sierkeramiek

	1941	1942	1943	1945
Artiesten	2,9	1,3	3,2	1,4
Broches	55,3	32,4	23,5	8,6
Crucifixen	3,4	6,7	6,0	6,7
Gebruiksvoorwerpen	0,1	0,6	0,4	0,0
Bouwkeramiek	4,4	1,2	0,2	0,9
Plastieken	4,5	9,1	4,9	2,6
Tegels	26,4	16,3	11,8	11,6
Volkskunst	3,2	13,8	6,0	1,5
Tegels Bont	0,0	16,3	44,0	64,6
Tegels Zwart	0,0	2,2	0,0	0,0
Wijwaterbakjes	0,0	0,0	0,0	1,8

De broches zijn een echt oorlogsproduct geweest. De Margrietbroche is veel verkocht na de geboorte van H.K.H. Prinses Margriet op 19 januari 1943.

Het is opmerkelijk dat de groep Tegels Bont pas in 1942 opkwam. Dit heeft te maken met het aanstellen van R. Smeets. Hij heeft de ornamentiek voor deze producten ontworpen. In 1945 kon deze groep het meest profiteren van de schaarste aan gebruiksgoederen. Onder Tegels Zwart worden schotels verstaan. Deze categorie is zelden vermeld. Vermoedelijk is ze gewoonlijk ondergebracht bij het Tegels Bont.

¹⁵ Idem.

De afzet

De afzet via de N.V. Triangel is slechts bekend over 1944.¹⁶ Van de totale verkoop van f 119.054,37 over de eerste drie kwartalen liep f 16.157,48 via Triangel, dus ruim 13%. In de prijslijsten voor de afnemers staat vermeld dat de religieuze toonbankartikelen werden gefactureerd en geïncasseerd door de N.V. Triangel te Velp. Een deel van de afzet verliep via de groothandel voor kerkelijke kunst Van Rossum te Utrecht. Het archief van Russel-Tiglia bevat geen verdere gegevens over de afnemers in deze periode. Wel is bekend dat Hoying, Focke en Meltzer te Amsterdam, Pollmann te Nijmegen en Vroom & Dreesmann¹⁷ tot de afnemers behoorden. De brochures zijn onder andere verkrijgbaar geweest bij de Bijenkorf.¹⁸ Over 1944 zijn de afzetcijfers per provincie bekend.¹⁹ Bijna 40% van de afzet vond plaats in de provincie Limburg, circa 23% ging naar Gelderland, Noord-Brabant kwam op de derde plaats met 11%, gevolgd door Noord- en Zuid-Holland met elk 8%. Over de eventuele buitenlandse afzet zijn geen gegevens bewaard gebleven.

Auteursrechten

Over 1942 en 1943 zijn staten bewaard van de afgeleverde artikelen uit de Sierkeramiek, waarvoor auteursrechten waren verschuldigd.²⁰ Dat betekent dat we de namen van een aantal ontwerpers kennen. Het betreft A. Viegen (plastieken), Van Doorn (plastieken), C. Grips (patronalen en Drievuldigheidskruis), W. Harzing (kruisbeelden), M. Oehlen (plastieken), J. Maris (patronalen), S. Nicolas-Nijs (wijwaterbakjes), A. v.d. Plas (dierenriemtegel), J. Rab (plastieken), J. van Rhijn (sgraffito-kruis en passietegel), J. Sondeijker (kruisbeelden, H. Hartbeeld en O.-L.-Vrouw Sterre der Zee), J. Trapman (plastieken) en F. Timmermans (Madonnategel en -reliëf). Gerelateerd aan de omzet was J. van Rhijn in 1942 en 1943 de meest succesvolle ontwerper. Hij werd evenals de andere ontwerpers van buiten betaald

¹⁶ Idem.

¹⁷ Mededeling J. Bongaerts, Tegelen.

¹⁸ Foto met Margrietbroches in de etalage van de Bijenkorf in bezit van J. Bongaerts, Tegelen.

¹⁹ S.H.C. Maastricht, archief Russel-Tiglia, afleveringsstatistieken 1930-1957.

²⁰ Idem.

via een auteursrechtvergoeding. Over de hoogte van de auteursrechten viel niets te achterhalen.

Een oorlogsproductie?

In de vergadering van commissarissen met de directie van 27 maart 1943²¹ deelt mr. W. van Basten Batenburg mee dat "over het boekjaar 1942 ene winst is gemaakt van f 34.681,44. Deze winst is wel hoofdzakelijk gekomen uit de afdeling Sierkeramiek". Vervolgens heet het: "De voorzitter wenst nog eens terug te komen op hetgeen in de vorige vergadering gezegd is inzake de afdeling Sierkeramiek. Hij zou er thans de nadruk op willen leggen dat de goede krachten van deze afdeling, zodanig gehonoreerd worden, dat zoveel mogelijk weglopen of weghalen uit het bedrijf voorkomen wordt. Hij adviseert verder een commissie van advies inzake beoordeling van alle sierkeramische producten welke aangemaakt zullen worden. De heer Goossens deelt desgevraagd nog mede dat stappen zijn en nog verdere worden ondernomen betreffende de opleiding van bazen en onderbazen voor de komende tijd dat de fabriek weer geheel in bedrijf zal zijn, alsmede voor de technische en esthetische ontwikkeling der jongeren werkzaam in de afdeling Sierkeramiek". Ten onrechte wordt hier de suggestie gewekt dat het er alleen maar om ging het bedrijf te laten overleven tot na de oorlog. De Sierkeramiek bleef zeer winstgevend.

Uit het verslag van 25 februari 1944 blijkt dat een bruto winst van f 74.059,56 was behaald over het jaar 1943. Het zijn de laatste cijfers die uit de oorlogsjaren overbleven.

De na-oorlogse productie

Zoals reeds eerder opgemerkt zijn per april 1945²² weer omzetcijfers over de sieraardewerkproductie bekend. De productie is dan weer op

²¹ S.H.C. Maastricht, archief Russel-Tiglia, notulen van de algemene vergaderingen.

²² S.H.C. Maastricht, archief Russel-Tiglia, afleveringsstatistieken 1930-1957.

gang gekomen. De Sierkeramiek blijft van groot belang. Haar winstgevendheid had indruk gemaakt op directie en commissarissen.

Tabel 4. Omzetcijfers sieraardewerk in 1945

1e kwartaal 1945	<i>f</i>	0,00
2e kwartaal 1945	<i>f</i>	34.283,64
3e kwartaal 1945	<i>f</i>	56.761,62
4e kwartaal 1945	<i>f</i>	63.449,09
Totaal 1945	<i>f</i>	154.494,35

Omdat de verlies- en winstrekening ontbreekt, alsmede de jaarrekening, valt niet te achterhalen welk aandeel het sieraardewerk leverde in de wederopbouw van het bedrijf. In de volgende jaren is het niet beter. De cijfers over 1946 en 1947 ontbreken. Toch was het sieraardewerk in deze jaren ongetwijfeld van belang. Het zou nog een paar jaar zo blijven. Tot en met 1949 ging het om ruim 10% van de omzet. Vanaf 1951 was geen sprake meer van enig bedrijfsbelang.

Tabel 5. Factuurbedragen sieraardewerkproductie en totale productie 1948 t/m 1955

	Sieraardewerkproductie	Totale productie	Sieraardewerk in % van totale productie
1948	<i>f</i> 255.022,40	<i>f</i> 1.766.792,40	14,4
1949	<i>f</i> 237.454,22	<i>f</i> 1.886.653,10	12,6
1950	<i>f</i> 107.791,78	<i>f</i> 2.169.825,10	5,0
1951	<i>f</i> 26.879,62	<i>f</i> 2.517.803,10	1,1
1952	<i>f</i> 29.283,70	<i>f</i> 2.688.059,40	1,1
1953	<i>f</i> 35.902,90	<i>f</i> 3.313.411,50	1,1
1954	<i>f</i> 50.955,18	<i>f</i> 3.488.595,10	1,5
1955	<i>f</i> 43.706,79	<i>f</i> 3.596.708,80	1,2

Ondanks zeer lage omzetten bleef Russel-Tiglia het Sieraardewerk instandhouden. Men verkende zelfs nieuwe markten. Over de jaren 1956 tot en met 1959 zijn de netto omzetten bekend.²³

Tabel 6. Netto omzetten sieraardewerkproductie en totale productie 1956 t/m 1959

	Sieraardewerkproductie	Totale productie	in %
1956	f 27.186,-- (incl. export f 833,--)	f 3.702.189,--	0,7
1957	f 20.090,-- (incl. export f 4.558,--)	f 3.657.969,--	0,5
1958	f 22.357,-- (incl. export f 1.697,--)	f 3.291.550,--	0,6
1959	f 26.220,-- (incl. export f 6.741,--)	f 4.269.302,--	0,6

Ondanks pogingen via export de omzet op te vijzelen, bleef de omzet onbetekenend. Eigenlijk is nog slechts sprake van een uiterst beperkte productie die eerder als nostalgisch valt aan te merken. Maar men bleef volhouden. Zelfs na het totstandkomen van de samenwerking tussen Russel-Tiglia en de N.V. Canoy-Herfkens Steenfabrieken in 1962 en de fusie in 1966 onder de naam Tegula N.V.²⁴ is er nog sieraardewerk geproduceerd, zij het in heel geringe hoeveelheden. De Raad van Commissarissen deed er beslist niet moeilijk over.²⁵ In de vergadering van commissarissen van 21 mei 1946 wordt voor het hele bedrijf over het boekjaar 1945 een bruto winst van f 31.241,01 meegedeeld, netto f 21.909,69. De bijdrage van de sieraardewerkproductie in deze winst is niet duidelijk. Van belang was ze waarschijnlijk wel, want in het verslag van de vergadering van commissarissen van 15 november 1946 wordt gesteld: "Verder zijn er voorlopig geen extra uitgaven voor bouwuitbreiding of vernieuwing meer te doen, alhoewel op den duur toch onder andere de Sierkeramiek nog uitgebreid en veranderd zal moeten worden in verband met het tegenwoordig oneconomisch werken". De directie maakte werk van dat plan. Het verslag van 17 november 1947 vermeldt dat wordt voorgesteld:

²³ S.H.C. Maastricht, archief Russel-Tiglia, agenda's, notulen en bijlagen van de vergaderingen van commissarissen 1956-1961.

²⁴ Teeuwen, *Uit aarde geschapen*, p. 320.

²⁵ S.H.C. Maastricht, archief Russel-Tiglia, notulen van de algemene vergaderingen.

bekend is deze thans als adviseur aan onze zaak verbonden. In verband met de werkzaamheden van de heer Goossens, welke na de oorlog, zodra de fabriek weer geheel in bedrijf komt, geen tijd meer heeft om de dagelijkse leiding van de Sierkeramiek te voeren, is het gewenst reeds nu uit te zien naar een plaatsvervanger. De directie meent in de persoon van de heer Bechtold de juiste man hiervoor gevonden te hebben, die op kan treden als hoofd van de Sierkeramiek en tevens als hoofd van de sociale en culturele voorziening voor de gehele fabriek". Een passend salaris werd slechts in het uitzicht gesteld: "Zodra de fabriek weer normaal werkt en vooral de uitkomsten van de Sierkeramiek dit toelaten zal het salaris dienovereenkomstig worden verhoogd" (2 november 1943). Die gouden tijd zou Bechtold niet beleven. Op 25 februari 1944 werd gemeld dat de proeftijd van Bechtold niet werd verlengd vanwege zijn gezondheids-toestand. Hij kreeg eervol ontslag als plaatsvervangend leider van de afdeling Sierkeramiek. Wel bleef hij belast met de sociale en culturele verzorging van het personeel van het gehele bedrijf.

De productie 1936-1945

Tijdens de eerste jaren volgde de productie de patronen van het Tegels volksaardewerk, met toepassing van de drie- of vierkleuren-techniek. Op die wijze werden tabakspotten, bierpullen, vazen, schalen en siertegeltjes gemaakt alsook religieuze voorwerpen, zoals kunstzinnig versierde wijwaterbakjes. De tegeltjes en wijwaterbakjes werden ontworpen door mevrouw S. Nicolas-Nijs. Bij de uitvoering was J. Bongaerts van belang, aangezien hij de drie- en vierkleuren-techniek beheerste.

Als artistiek verantwoordelijke werd in 1942 René Smeets aangetrokken. Hij werkte veelal met de slibtechniek of zoals hij zelf omschrijft: "(...) de met ringeloor versierde en geëngobeerde borden, schalen, bierpullen, kannen en tegels, naar een ornamentiek die ik geleidelijk ontwikkeld heb".²⁹ Het betrof gestileerde bloem- en diermotieven en geometrische motieven. De diermotieven beperkten zich veelal tot vis, vogel, hert en paard. De voorwerpen werden

²⁹ R. Smeets, George Goossens 70 jaar, in: *Scheppend Ambacht*, (20)1969, p. 32.

gemaakt van roodbakkende klei. De motieven waren geschilderd of met de ringeloortechniek³⁰ opgebracht in de kleuren rood, geel, bruin, groen, zwart en blauw. Ook zocht Smeets aansluiting bij de oude drie- en vierkleurenteknik.

Daarnaast ontwikkelde zich een uitgebreide productie van eenvoudig sierserviesgoed, veelal versierd met geglazuurde puntjes of ringeloor-motieven. De verzamelnaam voor al dit sieraardewerk werd Tegels Bont. De stukken, uitgevoerd in de slib-krastechniek, werden Tegels Edel Bont genaamd en voorzien van het merk TEB. In keramische kringen wordt deze techniek wel sgraffito³¹ genoemd.

De productie van patronalen

Onder de religieuze voorwerpen zijn patronalen (afbeeldingen van heiligen, meestal in reliëf, als plaquette of wandtegel uitgevoerd)³² en kruisbeelden het belangrijkste geweest. De tegels of plaquettes van Maria, patroonheiligen of de Heilige Familie werden veelal door burgers naast hun huisdeur ingemetseld ter bescherming van bewoners en goed. Vele duizenden zijn op deze wijze voornamelijk in Limburg, Brabant en Gelderland verwerkt. Een groot deel is in de jaren zestig verwijderd en verloren gegaan.

Wie waren verantwoordelijk voor de vormgeving van deze patronalen? Het grondidee was van dr. M. Hellwig-Blaauw, een joodse vluchteling uit Berlijn. Zij heeft in 1936 in het atelier van Joep Felder als eerste plaquettes met afbeeldingen van Maria gemaakt. Haar artistieke kwaliteiten waren hoog. Zij is ook betrokken geweest bij het Klei-atelier dat Staatsmijnen in 1939³³ te Brunssum stichtten om oudere werknemers, die niet meer mee konden in de mijnbouw, een zinvol bestaan te bieden. Mevrouw S. Nicolas-Nijs, echtgenote van glazenier Joep Nicolas, was verantwoordelijk voor de eerste door Russel-Tiglia op de markt gebrachte patronalen. Het betrof terra cotta uitvoeringen van St. Christoffel, St. Jan en St. Maarten.

³⁰ Een ringeloor is een hol voorwerp waarmee een klei(pap)versiering wordt aangebracht. Vroeger werd hiervoor vaak een koehoorn gebruikt.

³¹ Techniek waarbij de aangebrachte sliblaag ten dele wordt weggekrabd, zodat de oorspronkelijke ondergrond zichtbaar wordt. Dit vindt plaats vóór het bakproces.

³² F. Oehlen, *Tegelen uitgebeeld*, Tegelen 1993.

³³ P. Frische, *Het Klei-atelier te Brunssum*, in: *Mijn en Spoor*, Maastricht 1952.

Aan het eind van de jaren dertig en in de oorlogsjaren nam de productie van patronalen geleidelijk een grote vlucht. Het meest uitgevoerd³⁴ zijn ontwerpen van Ch. Grips, W. Harzing, J. Maris, S. Nicolas-Nijs, J. van Rhijn, R. Smeets en F. Timmermans. In mindere mate werden ontwerpen benut van Ch. Eijck, L. Schelfhout, J. Sondeijker en pater Willebrord. Voorts hebben J. Adams, S. Moonen, O. van Rees, A. Termote, V. Sprenkels en anderen ontwerpen geleverd, naast plaquettes ook religieuze beelden. Alles werd seriematig geproduceerd.

De meeste kruisbeelden zijn gemaakt naar ontwerpen van J. Bongaerts, namelijk hang-, speld- en wiegenkruisjes: van Ch. Grips stamde het Drievuldigheidskruis, van J. van Rhijn een sgraffitokruis.³⁵ Verder werd een kruis gemaakt met wijnranken, ontworpen door R. Smeets, een kruis met een hoogte van 12 of 20 cm naar ontwerp van W. Harzing en kruisbeelden van J. Sondeijker.

De plaquettes, beelden en kruisbeelden werden eind jaren dertig nog overwegend in terra cotta uitvoering op de markt gebracht, later ook in meerkleurig geglazuurde uitvoering.

De samenstelling van de productiegroepen in 1943³⁶

Uit 1943 weten we precies wat er is gemaakt en vaak ook van wie de ontwerpen stammen. Het assortiment is dan het breedst. De brochés omvatten bloem-, Chinese, vlinder-, en wapenmotieven, voorts knopen en diversen. De Margrietbroche is ontworpen door J. Bongaerts.

Tot de crucifixen behoorden nog altijd de kruisjes van J. Bongaerts, Ch. Grips en J. van Rhijn, het kruis met wijnranken van R. Smeets, de kruisbeelden van W. Harzing, maar nu ook een kruis terra cotta van R. Smeets, een kruis gedeeltelijk verglaasd van R. Smeets, een kruis terra cotta en een kruis verglaasd van J. Sondeijker. De bouwkeraamiek omvat gevelstenen en tegeltableaus (onder andere één van

³⁴ S.H.C. Maastricht, archief Russel-Tiglia, afleveringsstatistieken 1930-1957.

³⁵ Hier wordt waarschijnlijk de cloisonétechniek bedoeld. Sgraffitokruisjes van J. van Rhijn zijn verzamelaars niet bekend.

³⁶ S.H.C. Maastricht, archief Russel-Tiglia, afleveringsstatistieken 1930-1957..

Kropholler dat werd geplaatst in de kerk van de H. Familie te Venlo).³⁷

De platieken kunnen slechts worden ingedeeld naar de ontwerper, te weten J. Trapman (dierenfiguren), D. Wong (Mexicaan en Jazzfiguur), M. Oehlen (spelende kinderen), Van Doorn, A. Vliegen en J. Rab (dierenfiguren), L. Jans (Inlander) en J. Sondeijker (H. Hartbeeld).

De groep tegels bestond uit wapentegels, liturgische tegels van pater Willebrord, passietegels van J. van Rhijn, dierenriemtegels van A. van der Plas, patronaaltegels van S. Nicolas-Nijs, patronaaltegels van J. Maris, Madonnategels van F. Timmermans, een Madonnareliëf van F. Timmermans, een Madonnareliëf van R. Smeets, een patronaaltegel O.-L.-Vrouw van Altijd durende Bijstand van R. Smeets, een communitetegel van R. Smeets en een O.-L.-Vrouw Sterre der Zee van J. Sondeijker.

De groep volkskunst omvatte tegeltjes van S. Nicolas-Nijs in de maat 10 x 10 cm, de vanouds bekende wijwaterbakjes van S. Nicolas-Nijs, borrelstellen en schaaltes, asbakjes, kerstgroepen, een doosje dat als bloemhanger kon worden gebruikt, huwelijks tegels, een triptiek van R. Smeets en diverse wandborden.

De gebruiksvoorwerpen omvatten onder meer boekensteunen, asbakken en schaaltes.

De groep Tegels Bont bestond uit schotels, vazen en kannen, gebakstellen, fruitstellen, wijwaterkruiken en -bakjes, deukbakjes, roomstellen, suikerkommetjes, botervlootjes, jampotjes, sierkommetjes, asbakken, bierstellen, tabakspotten, bonbondozen, borrelstellen, peper- en zoutvatjes.

In een lijst uit 1945 is een categorie wijwaterbakjes opgenomen, gemaakt naar ontwerpen van A. Meertens en F. Tuinstra.

Prijslijsten afdeling Sierkeramiek

Voor stenen en dakpannen heeft Russel-Tiglia altijd fraai uitgevoerde gedrukte prijslijsten en catalogi uitgegeven. De prijslijsten van de Sieraardewerkafdeling³⁸ zijn uitsluitend in gestencilde versie versche-

³⁷ Mededeling J. Bongaerts, Tegelen.

³⁸ S.H.C. Maastricht, archief russel-Tiglia, folders en prijslijsten 1920-1960.

nen. De lijst van juli 1942 is de oudste. De lijsten worden hier niet weergegeven om inzicht te geven in de prijzen, maar vooral om een overzicht van het geproduceerde te tonen.

Prijzlijst juli 1942

	Inkoopprijs winkelier	Verkoopprijs winkelier
<i>Kruisbeelden</i>		
Hangkruisje klein model J. Bongaerts	0,35	0,65
Hangkruisje groot model J. Bongaerts	0,70	1,25
Hangkruisje groot recht model J. Bongaerts	0,70	1,25
Speldkruisje J. Bongaerts	0,40	0,75
Drievuldigheidskruis Ch. Grips	4,50	8,00
Sgraffito-kruis J. van Rhijn	2,75	4,95
Kruis met wijnranken R. Smeets	10,00	18,00
Wiegenkruis J. Bongaerts	0,70	1,25
Kruis terra cotta R. Smeets	1,50	2,75
Kruis gedeeltelijk verglaasd R. Smeets	2,50	4,50

Bij de kruisbeelden van W. Harzing 12 en 20 cm worden geen prijzen vermeld.

Volkskunst

Wijwaterbak engel S. Nicolas-Nijs	2,50	4,50
Wijwaterbak kruis S. Nicolas-Nijs	2,50	4,50

Tegels en tegelplastieken

Liturgische tegel pater Willebrord verglaasd	3,00	4,50
Idem onverglaasd	1,75	2,50
Passietegel J. van Rhijn	4,25	6,95
O.-L.-Vrouw Den Bosch Ch. Grips	3,50	5,25
O.-L.-Vrouw Sterre der Zee Ch. Grips	4,00	5,75
O.-L.-Vrouw van Genooij Ch. Grips	2,50	4,50
St. Maarten terra cotta S. Nicolas-Nijs	1,50	2,50
St. Jan terra cotta S. Nicolas-Nijs	1,65	2,75
St. Christoffel terra cotta S. Nicolas-Nijs	1,90	3,00
St. Antonius terra cotta J. Maris	1,65	2,75
Idem verglaasd	2,50	4,25
St. Joris terra cotta J. Maris	1,50	2,50
Madonnategel Timmermans	2,50	4,50
Madonnareliëf Timmermans	3,75	6,75
St. Jozef W. Harzing	1,50	2,50
Idem verglaasd	2,50	4,50
Communitetegel	0,50	?
Madonnategel Moonen	2,50	4,50
St. Adelbert ijzerklinker Douwes	2,00	3,50
Madonnareliëf groot R. Smeets	4,50	8,00
Idem klein	2,50	4,50
St. Franciscus verglaasd R. Smeets	4,25	7,95
Idem Katholieke Actie	4,25	7,95

	Inkoopprijs winkelier	Verkoopprijs winkelier
Madonna O.-L.-Vrouw Altijddurende		
Bijstand R. Smeets	4,25	7,95
O.-L.-Vrouw Sterre der Zee J. Sondeijker	4,00	5,75
Wijwaterbakjes met Kindje, Kruis of Madonna R. Smeets	2,50	4,50
Eerste Gemeentetegel R. Smeets	2,50	4,50
<i>Plastieken</i>		
H. Hartbeeld J. Sondeijker	15,00	27,00
Idem verglaasd	20,00	35,00
Prijzlijst 1 februari 1944		
In deze lijst zijn de prijzen van de reeds vermelde producten ongewijzigd. Wel zijn er enige toevoegingen.		
Kruisbeelden groot A. Meertens	4,50	7,50
Drievuldigheidskruis A. Meertens	5,50	9,90
Kruis verglaasd J. Sondeijker	5,75	9,95

De prijslijsten uit de na-oorlogse periode

Er zijn drie prijslijsten uit de na-oorlogse periode bewaard gebleven. Een uitgebreide van 15 mei 1948, een onvolledige betreffende serviesgoed van 14 januari 1950 en een prijslijst met uitsluitend Tegels Bont uit januari 1954. Alleen de lijst van 1948 bevat religieus siergoed. Terwille van de identificatie van stukken wordt de lijst hier volledig met de gebruikte nummers weergegeven. Een aantal keren is aan de achterzijde van de stukken met penseel het lijstnummer en het initiaal van de kunstenaar aangebracht. Volledigheidshalve zijn ook de verkoopprijzen vermeld.³⁹

³⁹ Idem.

Prijslijst 15 mei 1948 (grossier firma Van Rossum)

	Grossier	Detaillist	Consument
<i>Bijouterieën</i>			
Hangkruisje klein model	0,38	0,46	0,67
Idem groot model	0,72	0,88	1,28
Speldkruisje klein model	0,43	0,53	0,77
Idem groot model	0,78	0,95	1,37
<i>Kruisbeelden</i>			
1 Drievuldigheidskruis (A. Meertens) verglaasd	5,07	6,34	9,50
2 Kruisbeeld 26x18 (A. Meertens) terra cotta	1,77	2,21	3,30
Idem verglaasd	3,82	4,78	7,15
3 Kruisbeeld 42x33 (A. Meertens) terra cotta	3,82	4,78	7,15
Idem verglaasd	6,34	7,93	11,90
4 Kruisbeeld 54x36 (A. Meertens) terra cotta	10,15	12,69	19,05
Idem verglaasd	15,13	18,91	28,35
5 Wiegkruisje (F. Tuinstra)	0,63	0,79	1,20
6 Idem (A. Meertens)	0,63	0,79	1,20
7 Kruisbeeld 33x23 (F. Tuinstra) terra cotta	2,45	3,05	4,60
Idem verglaasd	4,82	6,03	9,05
8 Kruisbeeld 19x16 (R. Smeets) terra cotta	1,25	1,55	2,35
Idem verglaasd	2,35	2,95	4,45
9 Kruisbeeld 40x34 (F. Tuinstra) terra cotta	3,95	4,95	7,45
Idem verglaasd	6,50	8,15	12,25
<i>Plastieken</i>			
11 Madonna met kind (F. Tuinstra) 55 cm verglaasd	?	?	?
12 Madonna met kind (F. Tuinstra) 50 cm verglaasd	30,50	38,15	57,25
13 Madonna met kind (F. Tuinstra) 41 cm verglaasd	18,00	22,50	33,75
14 Jezuskindje 25 cm (F. Tuinstra) verglaasd	5,25	6,55	9,85
15 H. Hart 44 cm (F. Tuinstra) verglaasd	18,00	22,50	33,75
16 St. Jozef 33 cm (F. Tuinstra) verglaasd	12,50	15,65	23,50
17 St. Franciscus 36 cm (F. Tuinstra) verglaasd	12,50	15,65	23,50
18 St. Antonius 36 cm (F. Tuinstra) verglaasd	12,50	15,65	23,50
19 H. Bernadette 31 cm (F. Tuinstra) verglaasd	9,50	11,90	17,85
20 St. Jan 31 cm (F. Tuinstra) verglaasd	9,50	11,90	17,85
21 Mantelmadonna 30 cm (F. Tuinstra) verglaasd	11,75	14,70	22,00
22 Klein Madonna 17,5 cm (F. Tuinstra) verglaasd	3,05	3,85	5,75
23 Engeltje kaarshouder 13,5 cm (F. Tuinstra) verglaasd	1,65	2,05	3,10
24 H. Theresia 22 cm (F. Tuinstra) verglaasd	9,75	12,20	18,30
25 H. Gertrudis 30 cm (F. Tuinstra) verglaasd	9,50	11,90	17,85
26 H. Gertrudis 45 cm (F. Tuinstra) verglaasd	26,50	33,15	49,75
27 St. Jozef 45 cm (F. Tuinstra) verglaasd	16,50	20,65	31,00
28 O.-L.-Vrouw van Oostrum verglaasd	12,50	15,65	23,50
Scepter	4,00	5,00	7,50
Kerstgroep driedelig met achterwand (TEB)	30,00	37,50	56,25
Idem zonder achterwand	15,00	18,75	28,15

Reliëfs

5 Patronaal O.-L.-Vrouw Ter Linde (Ch. Grips)	2,28	2,85	4,30
14 Patronaal O.-L.-Vrouw Sterre der Zee (Sondeijker)	3,81	4,76	7,15
16 Patronaal O.-L.-Vrouw Altijddurende Bijstand (R. Smeets)	4,04	5,05	7,60
Idem in terra cotta (R. Smeets)	2,25	2,81	4,20
18 Patronaal O.-L.-Vrouw van Genooij (A. Meertens)	2,79	3,49	5,25
19 Patronaal O.-L.-Vrouw van den Bosch (A. Meertens)	5,07	6,34	9,50
20 Patronaal O.-L.-Vrouw Bescherm ons (A. Meertens)	3,30	4,13	6,20
21 Patronaal O.-L.-Vrouw van Sittard (A. Meertens)	2,81	3,51	5,25
22 Piëta tegel (A. Meertens)	1,72	2,15	3,25
23 Madonna met kind-reliëf 25x12 (F. Tuinstra)	3,30	4,13	6,20
24 Maria Boodschap (R. Smeets)	1,90	2,38	3,55
25 St. Franciscustegel groot (A. Meertens)	2,66	3,33	5,00
26 H. Familie 22x18 TEB licht (F. Tuinstra)	4,25	5,30	7,95
27 Kindervriend TEB licht (F. Tuinstra)	4,25	5,30	7,95
28 Madonna in nis 26x14 licht (F. Tuinstra)	4,50	5,65	8,50
29 St. Jan 25x12 licht (F. Tuinstra)	3,60	4,50	6,75
30 Madonna H. Maria bid voor ons (A. Meertens)	4,50	5,65	8,50
31 Patronaal Kapel in 't Zand (F. Tuinstra)	2,75	3,45	5,20
32 St. Barbara 29x14 (F. Tuinstra)	4,25	5,30	7,95
? St. Franciscustegel klein (A. Meertens)	2,16	2,70	4,05
33 St. Jozefplaquettes terra cotta (S. Nicolas)	0,60	0,75	1,15
34 St. Jan de Doper terra cotta (S. Nicolas)	1,50	1,99	2,85

Wijwaterbakjes

1 Wijwaterbakje met duif (A. Meertens)	1,90	2,38	3,55
2 Wijwaterbakje met vis (A. Meertens)	1,90	2,38	3,55
3 Wijwaterbakje met anker (A. Meertens)	1,90	2,38	3,55
4 Wijwaterbakje met palmtak (A. Meertens)	1,90	2,38	3,55
5 Wijwaterbakje met kruis (F. Tuinstra)	1,90	2,38	3,55
6 Wijwaterbakje met vis (F. Tuinstra)	1,90	2,38	3,55
7 Wijwaterkruik	4,50	5,65	8,50

In de na-oorlogse periode zijn vooral de ontwerpen van A. Meertens en F. Tuinstra uitgevoerd. Waarom er toen een nagenoeg nieuw assortiment op de markt is gebracht, laat zich slechts raden, mogelijk was het een poging de afzet te verhogen.

Merken en signaturen

Patronalen van Russel-Tiglia, ontworpen door van buiten aangetrokken kunstenaars, dragen veelal in de rand van het product het signatuur of de initialen van de kunstenaar. In de na-oorlogse periode is,

naar het schijnt, een verwijssysteem van toepassing, deels corresponderend met de nummers in de prijslijsten. Achter op de voorwerpen zijn in penseel een letter en cijfer aangebracht. T 26 is bijvoorbeeld het patronaal de Heilige Familie van de ontwerper F. Tuinstra. Ongelukkigerwijze is de sleutel tot het systeem niet volledig teruggevonden.

Voor een overzicht van de merken en signaturen wordt overigens verwezen naar "Nederlandse keramiek- en glasmerken 1880-1940" van M. Singelenberg-Van der Meer.⁴⁰ Naast de daar vermelde merken RTT en Triangel Tegelen Holland, moet worden toegevoegd "Tegelsche Keramiek Handwerk". Dit stempel komt veelvuldig voor op de vroege door Russel-Tiglia gefabriceerde voorwerpen. Wat betreft initialen en afkortingen kan nog aan de opgave van M. Singelenberg-Van der Meer worden toegevoegd:

RS = R. Smeets

T = F. Tuinstra

AM = vermoedelijk A. Meertens

Rhijn = J. van Rhijn

TEB = Tegels Edel Bont

TB = Tegels Bont (zeer zelden vermeld).

Aan de achterzijde zijn vaak ook de initialen van de vormer vermeld en bij schalen de initialen van de draaier en de schilder. Een uitmuntend draaier was Piet Hinssen; belangrijke bordenschilders zijn B. Huberts, J. Derks, W. Timmermans en Matthieu Janssen. Deze laatste beheerste ook de sgraffito-techniek. Aangezien het tot op heden slechts ten dele is gelukt de initialen van vormers en schilders te achterhalen, kan hiervan geen lijst worden toegevoegd.

Verder komt op religieuze voorwerpen het stempel Van Rossum Utrecht voor. Dit verwijst naar in opdracht van deze groothandel vervaardigde stukken.

Wat betreft de datering valt op te merken dat patronalen in een terra cotta-uitvoering vanaf eind jaren dertig werden geproduceerd; de geglazuurde werden vermoedelijk pas vanaf het begin van de jaren veertig vervaardigd.

⁴⁰ M. Singelenberg-Van der Meer, *Nederlandse keramiek- en glasmerken 1880-1940*, Lochem 1992.

Materiële cultuur en esthetische waarde, een visie

Het religieus sieraardewerk behoort zeker tot de Limburgse materiële cultuur. Veel van dit sieraardewerk is in de jaren zestig en zeventig tijdens de golf van de deconfessionalisering verloren gegaan. Het aantal woningen met een religieuze wandtegel, in de nabijheid van de huisdeur, is klein geworden. Het wordt tijd er aandacht aan te besteden, opdat dit stukje Limburgse cultuur wordt behouden.

Gelukkig kent Limburg één grote verzamelaar op dit gebied. Betrokene heeft een sublieme verzameling aangelegd van honderden voorwerpen. Ze geeft een schitterende doorsnee van alle ateliers en bedrijven die op het gebied van het religieuze en het gebruikssieraardewerk na 1935 werkzaam zijn geweest. Het verdient aanbeveling de verzameling te catalogiseren en in een Limburgs museum onder te brengen.

Het religieus sieraardewerk van Russel-Tiglia is veelal mooi. Soms, zeker in de begintijd, is het roerend om zijn onbeholpenheid. Bijzonder fraai zijn de passietegels, ontworpen door J. van Rhijn, uitgevoerd in een cloisonnétechniek⁴¹ met meerkleurenglazuur. Hierbij diende zwart als fond en werd doorgaans wit, geel, rood en blauw toegevoegd. Het zijn zeer vooruitstrevende ontwerpen.

Eenzelfde techniek is toegepast bij het patronaal O.-L.-Vrouw van Altijddurende Bijstand, ontworpen door R. Smeets naar een icoon. Hiervan zijn zowel uitvoeringen in zwart, geel als in goudkleur bekend. Russel-Tiglia heeft deze moeilijke cloisonnétechniek volledig beheerst. Ook W. Harzing heeft een schitterende terra cotta-uitvoering van O.-L.-Vrouw van Altijddurende Bijstand gemaakt. Die uitvoering is tekenend voor het hoge niveau van de boetseerkunst. De terra cotta of geglazuurde kruisbeelden van J. Sondeijker zijn wat de vormgeving betreft van een goede kwaliteit. De patronalen van Ch. Grips, W. Harzing en mevrouw S. Nicolas-Nijs steken eveneens wat vormgeving betreft boven het gemiddelde uit. Het Mariaplastiek van mevrouw dr. M. Hellwig-Blaauw uit 1936, gemaakt in het atelier van Joep Felder, is fraai om haar eenvoud. De na-oorlogse ontwerpen van patronalen door F. Tuinstra en kruisbeelden van A. Meertens zijn technisch goed uitgevoerd. De kennis over de na de oorlog geprodu-

⁴¹ Bij de cloisonnétechniek wordt binnen nauwelijks zichtbare kleirandjes het glazuur aangebracht.

ceerde voorwerpen is overigens zowel bij verzamelaars als bij de auteur beperkt.

Het sierserviesgoed van Russel-Tiglia, doorgaans uitgevoerd met een versiering van gekleurde puntjes of ringeloorwerk op een rood, wit of zwart fond, valt buiten dit bestek. Hetzelfde geldt voor de schitterende schotels en wandborden, uitgevoerd naar ontwerpen van R. Smeets. Deze wandborden verdienen een nadere beschouwing, ook omwille van de draaiers en de decorateurs die hierbij betrokken zijn geweest. Ook is weinig bekend over de door van buiten aangetrokken kunstenaars uitgevoerde unica en bouwkeramiek in het atelier van Russel-Tiglia. Ook dit vergt nader onderzoek.

III. Het uitstralingseffect van Russel-Tiglia

Russel-Tiglia had met de sieraardewerkproductie groot succes. Dit succes heeft geleid tot het stichten van sieraardewerkateliers door andere grofkeramische fabrikanten, zoals in 1941 de N.V. Grèswaren Industrie Teeuwen te Tegelen-Reuver (GIT), eind jaren dertig de N.V. Kleiwarenfabriek St. Joris te Beesel (met onder andere het handelsmerk Terraco) en tot het oprichten van bedrijven door nieuwe producenten zoals Petri te Tegelen, een initiatief van de Tegelse kunstschilder Piet Peters uit het einde van de jaren dertig en de Steenbok te Reuver in 1949.⁴² Het reeds bestaande ambachtelijke sieraardewerkatelier van Joep Felder kon van de hernieuwde belangstelling profiteren. Zelfs na de oorlog werden nieuwe productielijnen opgezet, zoals in de jaren vijftig de serviesgoedfabricage van Frankton C.V. (1948-1980),⁴³ het vroegere Petri.

St. Joris stempelde met de woorden Draak, Beesel, het handelsmerk Terraco en/of de afbeelding van een draak. Geen firma heeft zo overvloedig merken aangebracht als St. Joris. De Grèswaren Industrie Teeuwen te Tegelen-Reuver vermeldde GIT, GIT Tegelen of de naam van de ontwerper Matthieu Oehlen. Joep Felder, Petri en Frankton uit Tegelen vermeldden hun volledige naam.

⁴² Mededeling J. Bongaerts, Tegelen.

⁴³ Marie-Rose Bogaers, *Made in Holland, gebruikskeramiek 1945-1988*, Den Haag 1988, p. 103.

Er is artistieke en technische verwantschap tussen de diverse bedrijven als gevolg van mobiliteit van de eerste productiemedewerkers van Russel-Tiglia en de diverse van buiten aangetrokken kunstenaars. Velen zijn uitgezwermd over de bedrijven in Noord-Limburg, die een sieraardewerkafdeling wilden oprichten. Zo hebben de Russel-Tiglia werknemers van het eerste uur, Piet Hinssen (draaiër), Louis Orval (gipsmodelmaker), Harrij Trienes (boetseerder) en Jacob Verheijen (schilder), na 1945 bij diverse bedrijven in Tegelen en Reuver gewerkt. De Tegelse keramist-boetseerder Matthieu Oehlen, vanaf 1941 bedrijfsleider van het sieraardewerkatelier bij de Grèswaren Industrie Teeuwen te Tegelen-Reuver, ontwierp onder andere een serie beeldjes van spelende kinderen in terra cotta-uitvoering, die voorzien van zijn signatuur door Russel-Tiglia eind jaren dertig op de markt werd gebracht.

De sieraardewerkproductie van Russel-Tiglia is in Noord-Limburg veruit de belangrijkste geweest, zowel qua productie-omvang als wat betreft de aantal medewerkers. Bij de serviesgoedproductie, met name thee- en koffiepoten, was Frankton C.V. toonaangevend. St. Joris te Beesel vervaardigde veelal vazen en beelden uit gresklei. Hetzelfde gold voor de Grèswaren Industrie Teeuwen te Tegelen-Reuver. Deze N.V. had daarnaast nog een kleine serviesgoedproductie.⁴⁴

IV. Samenvatting

Rond 1935 tekende zich te Tegelen een hernieuwde belangstelling af voor het Tegels volksaardewerk uit de achttiende en negentiende eeuw. Dit Tegels volksaardewerk werd veelal uitgevoerd in drie- of vierkleurenteknik. Dat wil zeggen roodbakkende klei als grond, met daarop aangebracht een versiering in zwart-, geel- en/of witbakkende klei. Het leidde tot een hernieuwde, in dit geval "industriële" productie.

⁴⁴ W. Teeuwen, De sieraardewerk- en serviesgoedproductie in Noord-Limburg 1936-1965, in het bijzonder de N.V. Grèswaren Industrie Teeuwen te Tegelen-Reuver. Stencil van acht bladzijden verkrijgbaar tijdens de tentoonstelling keramiek uit Belfeld, Beesel-Reuver, gehouden in mei/juni 1994 te Reuver. Naar aanleiding van deze tentoonstelling is een zeer informatief boekwerk uitgegeven door J. Ickenroth (et al.), *De kleiwarenindustrie in Belfeld, Reuver, Beesel en Swalmen*, Reuver 1994.

Uit de verslagen van de vergaderingen van commissarissen van Russel-Tiglia in de oorlogsjaren is duidelijk af te leiden dat de sieraardewerkproductie deze Naamloze Vennootschap door deze moeilijke periode heeft geholpen. De sieraardewerkproductie bereikte haar hoogtepunt in 1942/1943. Onzekere oorlogstijden en schaarste aan cadeau-artikelen zijn hier niet vreemd aan geweest. Reeds in de oorlogsperiode werd getwijfeld over de rentabiliteit van de sieraardewerkproductie in de na-oorlogse tijd. De omzetcijfers tonen aan dat het in de jaren vijftig snel bergafwaarts ging. Rond 1960 is het afgelopen. De productie kwam meer en meer op sier- en huishoudelijk serviesgoed te liggen.

Binnen de sieraardewerkproductie van Russel-Tiglia verdient de religieuze fijnkeramiek bijzondere aandacht vanwege zijn hoge kwaliteit en zijn plaats binnen de Limburgse materiële cultuur. Dit geldt met name voor reliëfs en wandtegels. Alles was een initiatief van de heer G. Goossens, één van de directeurs van de N.V. Russel-Tiglia.

De religieuze productie kreeg belangrijke impulsen door de inschakeling van van buiten aangetrokken kunstenaars die het artistiek niveau positief beïnvloedden, zoals Ch. Grips, W. Harzing, J. Maris, S. Nicolas-Nijs, J. van Rhijn, R. Smeets en F. Timmermans. In mindere mate leverden Ch. Eijck, L. Schelfhout, J. Sondeijker en pater Willebrord een aandeel. De technisch leider van het atelier, J. Bongaerts, heeft een belangrijke rol gespeeld bij het vormgeven van door de diverse kunstenaars ingediende ontwerpen. Hij kwam overigens ook met eigen ontwerpen. Voor de na-oorlogse tijd zijn de ontwerpers F. Tuinstra en A. Meertens van belang.

Het gedecoreerde sierserviesgoed, schotels en wandborden bij Russel-Tiglia, is verwant met het Nederrijnse aardewerk. De artistiek leider van het atelier, R. Smeets, heeft daarnaast een geheel eigen ornamentiek voor schotels, wandborden en andere voorwerpen ontwikkeld, bekend onder de naam Tegels Bont. Deze schotels en wandborden verdienen een nadere beschouwing vanwege hun esthetische waarde. Artistieke invloed van de sieraardewerk- en serviesgoedproductie in Gouda en omgeving ontbreekt nagenoeg volledig. Tegelen en omgeving zijn hun eigen weg gegaan.

Vanwege het succes van Russel-Tiglia ontstonden nieuwe ateliers, zoals de N.V. Grèswaren Industrie Teeuwen te Tegelen-Reuver en de N.V. Kleiwarenfabriek St. Joris te Beesel. Beide werkten veelal met

gresklei. Voorts kon het atelier Petri te Tegelen ontstaan en Joep Felder, eveneens in Tegelen gelegen, van de herleving profiteren. Uit Petri is Frankton C.V. voortgekomen. In 1949 werd te Reuver de onderneming de Steenbok gesticht.

Alle sieraardewerkateliers en -bedrijven hebben in de jaren vijftig hun accent verlegd naar servies-, gebruiksgoed en bouwkeramiek, dan wel de productie beëindigd. De auteur hoopt de komende jaren te komen tot een volledige inventarisatie van de bedrijven in Midden- en Noord-Limburg, die in genoemde traditie hebben gewerkt. Hij hoopt dat deze publicatie er mede toe bijdraagt dat dit deel van de Limburgse materiële cultuur bewaard blijft. Hij pleit met name voor bescherming van de religieuze tegels en de wandreliëfs, die naast huisdeuren zijn ingemetseld.